

Kürtlerin Yoğunlukta Olduğu Kentlerde Çatışmanın Dinamikleri: Diyarbakır-Bağlar İlçesi Örneği

Rezan Azizoğlu

Giriş

“Kürt sorunu”nun, PKK’nin silahlı mücadeleye başlaması ile Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından 1980’lerden günümüze kadar yaşanan travmatik olaylar, bilinen bir gerçekliktir. Fakat yapılan akademik çalışmalarda “Kürt sorunu”nun siyaset dışındaki diğer alanlara (kentleşme, ekonomi, v.b.) etkisinin göz ardı edilmesi, birçok konunun derinlemesine incelenmemesine neden olmuştur.

Bu çalışmada günümüzde kentlerde yaşanan çatışmaların nedenleri üzerine durulacaktır. Bunun için Türkiye’de kentlerin farklı kentleşme süreçlerinin olduğu kabulüyle, başta Türkiye’de Kürtlerin yoğunluklu olduğu kentlerdeki zorunlu göç olgusu irdelenecek ve zorunlu göç olgusunun Türkiye’de Kürtlerin yoğunlukla yaşadığı kentlere nasıl bir kimlik kazandırdığı incelenecektir. Örnek olay üzerinden bu yeni kimlikli kentte kim, neden çatışıyor sorusuna cevap aranacaktır.

Zorunlu Göç ve Asimilasyon Aracı Olarak Kent

1990’lı yılların OHAL döneminde yüz binlerce insan, anayasal ve insan hakları çiğnenerek yerlerinden edilmiştir. “Özellikle 1989-1999 yılları arasında bu soruna dayalı olarak ortaya çıkan göç hareketi, Türkiye’nin sosyal yapısını, ekonomik, kültürel ve psikolojik ortamını alt üst etmiş, 3.438 kırsal yerleşim biriminin boşaltılması sonucunu doğurmuş, 4 ile 4,5 milyon arasında anadili Kürtçe olan Türkiye Cumhuriyeti yurttaşını yaşadığı yerleşim alanından kopartmış, üreticilik niteliklerinin kaybolmasına yol açmıştır.” (Göç-Der, 2002: 9)

TBMM Göç Komisyonu’nun hazırladığı “Güneydoğu’daki Zorunlu Göç Uygulaması ve Sonuçları Üzerine Raporu”na ilaveten komisyon üyelerinden Diyarbakır Milletvekili Haşim Haşimi’nin kendi kişisel görüşlerini anlattığı kitapçığındaki göçün yol açtığı sonuçlarla ilgili bölümde zorunlu göçün oluşu ve sonrası hakkında detaylı bulunmaktadır:

Köy boşaltmalar hukukî çerçevede yapılmadığından devlet, hiç bir sorumluluk üstlenmemiştir (iaşe ve iskân gibi). Özel girişimlerle yapılan ekmek veya yiyecek-giyecek yardımları hiç bir sorunu çözmemiş, dramatik tabloyu gözler önüne

sermiştir. Göç edenlerin yaşam, barınma, çalışma, mülkiyet, sağlık, eğitim, dolaşım gibi temel hakları ihlal edilmiştir. Göç edenler bazen 3-4 aile, iki göz evde ya da garaj, park gibi yerlerde naylon/çadır evlerde yaşamak zorunda kalmıştır (Van, Diyarbakır, Şırnak'ta bazı konutlar yapılsa bile bunlar oldukça yetersizdir. Ayrıca bazılarının doğru dürüst yolu bile yoktur).

Cebrî ve anî olduğu için kentler göç edenleri özümseyememiş, tersine kentler köyleşmiştir. Ayrıca göç ettirilen vatandaşlarımıza kuşkuyla bakılmış, birçok yerde tehdit unsuru olarak görülmüşlerdir.

Şehirlerde hızla gettolar oluşmaktadır. Ciddi hiç bir araştırma yapılmadığı için bu insanların sorunları ile ilgilenmek bir tarafa, bilinmek dahi istenmediği izlenimi verilmiştir. Göç ettirilenler Adana, Mersin, İzmir gibi yerlerde resmî kurumlar tarafından ciddi bir şekilde rahatsız edilmektedir. Bölgede tarımsal faaliyet ve hayvancılık durma noktasına gelmiş, göç edenlerin ürünlerini toplamalarına, koyunlarını sağmalarına, odunlarını kesmelerine izin verilmediği için geriden gelen hiç bir destek kalmamıştır.

Bölgede eğitim, sağlık, kültür ve benzeri hizmetler çökmüştür. Sorunlu olmayan alan kalmamıştır. Köye dönüş projesi ilgi görmemektedir. Göçzedelerin çoğu geri dönmeyi istediği halde uygulamaya gönüllülük ve ciddi bir destek temel olmadığı için sadece %4'lük bir kısım geri dönebilmiştir. Özellikle köy koruculuğunun şart koşulması geriye dönmek isteyenleri gönülsüz kılmaktadır. (Haşimi, 1998)

Zorunlu göçlerle birlikte Türkiye'nin doğusunun, tarımsal nüfusunun azalmasının bir sonucu olarak hem tarımsal üretimi azalmış hem de tarımsal üretimden koparılan vasıflı işçiler ya kentlerin sanayilerine vasıfsız işçi olarak ya da enformel sektörlere transfer edilmiştir. Bu durumla birlikte "kayıt altına alınmış bir nüfus", "kültürel olarak türdeşleşmiş ve planlanıp kontrol edilebilir bir nüfus" gibi modern hayatın gerekliliklerine hizmet eden nüfus kitlesine sahip olunmuştu (Aktay, 1999: 3). Aynı zamanda bu gerekliliklerin, eğitim gibi çeşitli yollarla Kürt kimliğini "modern" kent kimliğine entegre ederek asimile etmenin bir yöntemi olarak kullanılmaya çalışıldığını, Türkiye Cumhuriyeti devlet geleneğine bakarak söylenebilir (Peköz, 2012).

Bu noktada belirtmek gerekir ki zorunlu göç sürecinin hem insanlar hem de kentler üzerindeki travmatik etkisi bu göçü alan kentlerin yapısını incelemek

ve anlamak mümkün değildir. Aynı şekilde, zorunlu göçün “Kürt sorunu”nu derinleştirdiğini, Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) ve geleneğinden geldiği partilerin, en yüksek oy oranlarını zorunlu göçle gelenlerin yoğunlukla olduğu yerleşim yerlerinden aldığını bilmeden Kürt siyasal hareketini de anlamak mümkün değildir (YSK, 2002, 2007, 2011).

Zorunlu göç sürecinde insan haklarını kullanamayan, kendi habitatından koparılan koca bir “nüfus” yaratıldı ve bu “nüfus” kentlere hapsedildi. Köylerinde sahip olduklarına ulaşamayan, istihbari faaliyetlerle sürekli gözetlenen, ekonomik ve kentsel yetersizliklerinden dolayı sosyal faaliyette bulanamayan, kırsalda edinilen yaşamsal pratiklerin işlemediği bir mekânı, hapishane metaforu ile tanımlamak mümkün.

Bu denli yoğun bir göçü kaldıracak kentsel altyapısı olmadığından fiziksel mekân olarak kent göç edenleri hoş karşılamadığı gibi, kentlerde yaşayanlar da “kentlilik” üzerinden kendini farklılaştırarak göçle gelenleri benimsememişti (Saraçoğlu, 2011). Özellikle Diyarbakır’da çoğunluğun göç eden nüfus olması ile birlikte bu dışlayıcı tavır, kentin, içine yeni katılan bireyi devşirme gücünü törpülemiş, kent, göç edenlerin etkisi ile yeni bir karakter kazanmıştır. Bu karakteri şekillendiren kentin yeni sakinleri, modern kent hayatının dayattığı pratiklere uymadan, kentin yaşam pratiklerine katılmak zorunda kalanlardı.

Asimilasyon politikaları kısmen başarılı olsa da göç eden “yeni kentli” varoluş mücadelesini, siyasal Kürt kimliği etrafında kenetlenerek sürdürmeyi seçti ve bunun sonucunda devlet çatışmaları kırsalda zayıflatmaya çalışırken, bir başka biçimiyle çatışmaları kentlere taşımış oldu.

Diyarbakır Kalkınma Merkezi Derneği’nin 2006 yılında hazırladığı rapor çerçevesinde orunlu göçe tabi tutulmuş kişilerle yaptığı görüşme notlarında işsizlik, geçim sıkıntısı, eğitim ve sağlık sorunları gibi sorunların dışında, kültürel haklar da sık sık dile getirilen konular arasında yer almaktadır. Ayrıca raporda insanlar kendi dillerini özgürce konuşmak, kendi kültürlerine özgü alışkanlıklarını özgürce yaşamak istediklerini, Kürt kimliğine sahip olmanın onlar için vazgeçilmez olduğunun ifade edildiği dile getirilmektedir (DKMD, 2006).

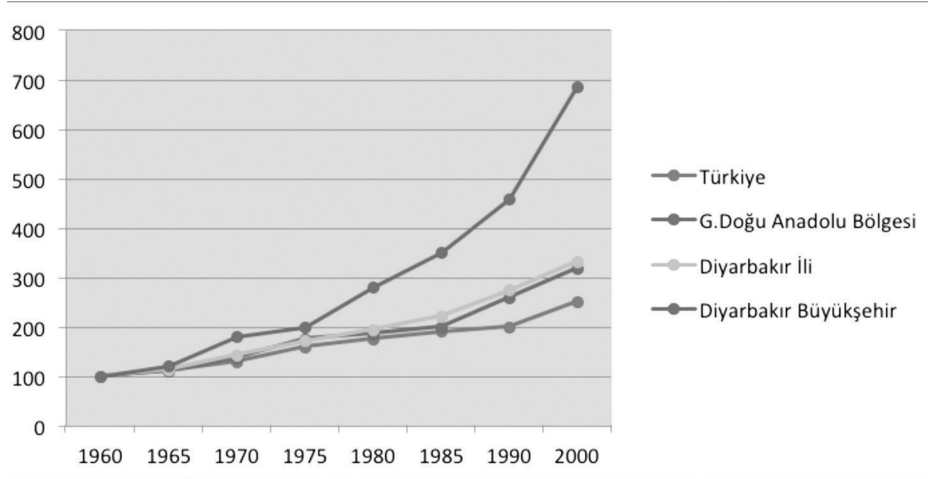
Vazgeçilmez olan bu kimlik, özellikle Kürtlerin yoğunlukta yaşadığı kentlerde, kentlere farklı bir kimlik kazandırarak kent merkezlerini de Kürt siyasi hareketinin merkezleri haline getirdi. 1960-70’lere kadar Diyarbakır, kent merkezinde baskın dil Kürtçe değilken¹, bugün Kürtçe anadilde eğitim eylemlerine sahne olmakta, bu eylemlerin bazıları sırasında çatışmalar yaşanabilmektedir.

Diyarbakır, Bağlar İlçesi Zorunlu Göç Pratiği

Kültürel ve siyasal anlamda yeni kentler yaratan “yeni nüfus”, barınma gereksinimlerinin bir sonucu olarak inşa ettiği gecekonduyla fiziki anlamda da kentleri şekillendirmekteydi. Zorunlu göçün yoğunluğu Diyarbakır kent nüfusunun artış hızını 2-3 katına ulaştırmıştı. Bu olumsuz gelişmeler zaten yetersiz olan kentsel altyapı sorunlarını arttırmış, kentsel hizmetleri yetersiz kılmış ve tarihi dokunun tahribatında hızlandırıcı bir faktör olmuştu.

1995-2000 döneminde, aldığı göçten daha fazla göç veren iller itibarıyla yapılan sıralamada Diyarbakır ilk sıralarda yer almıştır (EKOSEP, 2009).

Tablo I: 1960-2000 Arası nüfus artış oranı grafiği (EKOSEP, 2009)

Diyarbakır nüfusu 1990 yılında 381.144 kişi iken 1996’da 822.832 kişiye ulaşmıştır. 1996 yılına kadar Diyarbakır’a zorunlu göçle gelenlerin sayısı yaklaşık 482.300 kişidir (TMMOB, 1998).

Bu hızlı nüfus artışının neden olduğu barınma sorunu, gecekondu ve ruhsatsız yapılarla çözülme yoluna gidilmiştir. 1990-94 döneminde Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Master Planı verilerine göre yaklaşık olarak 11.000 yapı inşa edilmiş olup bu yapıların %95’i imar mevzuatının gerektirdiği ruhsat işlemleri yapılmadan gerçekleştirilmiştir. Kente 2000 yılından geriye bakıldığında toplam bina sayısının %60’ından fazlasının 1980 yılından sonra yapıldığı görülmektedir. Yine o dönemde Diyarbakır’daki mevcut konut stoğu dağılımı bakımından en büyük yoğunluğun %42,6 ile 1980 sonrası oluşan merkeze bağlı Bağlar ilçesinde olduğu görülmektedir (DBB, 2004).

Zorunlu göçle yerinden edilenlerin oluşturduğu, psikolojik ve sosyal altyapısı çarpık olan Bağlar ilçesi, ruhsatsız yapılardan oluşan, yetersiz kentsel altyapısıyla fiziksel mekân olarak da çarpık bir haldedir.

1990'lı yıllarda şekillenen Bağlar bugün yerel yönetimlerin öncülük ettiği sosyal projelerle desteklenmeye çalışılıyorsa da kentleşmeye ilişkin çarpıklıklar günümüzde varlığını sürdürmektedir. Nüfus ve çok katlı konut yoğunluğu nedeniyle ilçeye müdahale, yerel yönetimlerin olanaklarıyla mümkün olmamaktadır. Ayrıca henüz yerel yönetimler tarafından uygun bir kentsel müdahale yöntemi deneyimi olmaması, kapsamlı bir müdahale gerçekleştirilmesine engel teşkil etmektedir.

Bağlar'ın diğer bir özelliği ise Diyarbakır'da düzenlenen toplumsal eylemlerin merkezi olmasıdır. Kentte gerçekleşen eylemlerin büyük bir çoğunluğu Bağlar'da geçmektedir. Buradaki eylem biçimleri diğer mahallelere göre daha çatışmacı bir karakter göstermektedir.

Bağlar'ın çarpık yapılaşmasının, eylem biçiminin sertliğine etki ettiğini söylemek mümkündür. 2012 Kasım ayında yaşanan açlık grevlerine destek eylemlerinde, Bağlar'da eylemler sokak çatışmalarına dönüşürken, Bağlar ilçesinden de göç alan, 2004 sonrası kentleşen ve Diyarbakır'ın yeni yüzü olarak tanıtılan merkeze bağlı Kayapınar ilçesinde eylemler tencere, tavalardan ses çıkarma biçiminde gerçekleşmiştir. Örnek olaydaki gibi, Diyarbakır'ın tüm çarpık yapılaşan mahallelerde eylemler sokak çatışmalarına dönüşürken, kentin "daha modern" olarak adlandırılan kesimlerinde eylemler pasif bir hal almaktadır.

Savaş Arenası Olarak Kent: 28 Mart 2006 Diyarbakır Olayları

28 Mart 2006 Diyarbakır olayları, 1980'den bu yana süren çatışmalarda kent merkezinde yaşanan en büyük toplumsal eylem olarak anılmaktadır. Olaylar Muş'un Şenyayla kırsalında 24 Mart 2006'da 14 PKK'linin çatışmada öldürülmesi ve cenazelerin 28 Mart'ta defnedilmesi sonrası gelişmiştir. Cenazeleri taşıyan kalabalık; "PKK halktır, halk burada" sloganları eşliğinde hareket ederken, polisin izinsiz gösteri nedeniyle korteje müdahalesi ile olaylar patlak vermiştir (İHD,2006). Olaylara katılanların %80'i 18 yaş altı eylemcilerden oluşmaktadır. Olaylar sırasında ölenlerden 10 kişinin 5'i 18 yaş altındadır (Diyarbakır Valiliği,2006).

Olaylar Bağlar ilçesinde başladığı gibi çatışmalar yoğunlukla Bağlar ilçesinde geçmekteydi. 28 Mart 2006 olaylarını, kentlere hapsedilmiş ebeveynleri tarafından kırsalın özlemi ile yetiştirilmiş ama kırsal alanla hiçbir bağı olmayan,

kentli olup kente tutunamamanın da etkisiyle, ailelerinden kalan tek miras olan etnik kimliklerine tutunan bir gençliğin başkaldırısı olarak okumak mümkündür.

O dönemde Diyarbakır Baro Başkanlığı yapan ve çatışmalı sürecin yakın tanıklarından olan Av. Sezgin Tanrıkulu “Diyarbakır’da şimdi artık farklı bir kuşak var.. Bu gençler 14-20 yaş arasında. Burada, buraya ait olmadıklarını düşünerek büyüdüler. Onlarla iletişim kuramıyoruz” derken o dönem Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi danışmanlarından olan antropolog Dr. Hişyar Özsoy bu “farklı kuşağı”, “Bu çocuklar ‘Serhildan Çocukları’”2” deyiimi ile tanımlıyordu (Traynor I, 2006).

Olaylardan sonra da “Serhildan Çocukları”, görüşlerini ifade etmenin ve bir şeyi protesto etmenin bildikleri tek biçimi ile Kürt oğunluğun olduğu kentlerde, halen kendilerini görünür kılmaktadır. Maalesef, eylem yapma mekânları olan kentler, onlara başka bir şekilde görüş ifade etme yolu bırakmamıştır.

Sonuç Yerine

“Zorunlu göç ruhsal hastalıkların gelişmesine eğilim yaratır. Travmatik yaşantı, genel olarak beklendiği gibi, sadece TSSB’ye (travma sonrası stress bozukluğu) değil, aynı zamanda depresyon ve diğer anksiyete ve somatoform bozukluklara sebep olabilir.” (Aker vd., 2002)

Ailelerin yaşadığı travmaların kentlerde doğan veya büyüyen yeni nesillere aktarıldığı Ekonomik ve Sosyal Entegrasyon Projesi (EKOSEP) saha araştırması raporunda belirtilmektedir: “... ilk göçü hatırlamayacak derecede küçük yaşta göç edenlerde de TSSB (travma sonrası stress bozukluğu) saptanmıştır. Bu sonuçlar travmanın etkilerinin bir nesilden diğerine aktarılabilceği konusunda somut veriler sunmaktadır.” (Eşsizöğlü, 2009)

Bu travmalara ek olarak; kendini “kentlin yerlisi” olarak tanımlayanların, kentlin fiziki ve sosyal altyapısının yoğun nüfus artışını kaldıramamasını, kentlin eksikliği olarak değil, göçle gelenlerin “eksikliğine” yormuş olması, göçle gelenlere antipati ile karşılanmasına yol açmıştır.

Kendisini kabullenmeyen kentte, “onun” kültürüne adapte olmadan, kentlin yaşam pratiklerine katılmak mümkünken, kırsaldaki üretim ve tüketim biçimleri, kentte başka bir hal almaktaydı ve bu biçime uymak zorunluluğu vardı. Köydeki üretim şeklinin gerekliliği olarak herkesin üretime katılımı ile birlikte çok fazla iş gücüne gerek duyulmaktaydı. Kentte bu iş gücü atıl hale geldi. Köyde belli bir toplumsal davranış biçimi ile yetişen çocuklar kente gelindiğinde bir sorunsal haline geldi.

Diyarbakır Kalkınma Merkezi Derneği'nin çalışmasında görüşülen bir kişi durumu çarpıcı şekilde özetlemekteydi: "Köyde 8 çocuk bile işe yetmiyordu; kimisi çoban, kimisi tarladaydı. Ama burada bunların tamamı yük oldu." Çalışmada, çok çocuklu aileler de çocuklarından "yük" olarak bahsetmektedir (DKMD, 2006).

Aileleri, etnik ve/veya siyasi ve/veya coğrafi kimliklerinden dolayı, kendileri için asimilasyon hapishaneleri haline gelen kentlere öyle veya böyle yerleşen ikinci ve üçüncü kuşaklar, yazıda bahsedilen koşullardan dolayı, artık birer "şehir gerillası"dır (Marighella, 1969). "PKK halktır, halk burada" sloganı, ancak böyle bir hissiyatın dile gelmesi olabilir. Gerillanın vur-çekil taktiğine benzer bir yöntemle, kentte günlük yaşam sürdürülürken, bir yandan siyasal ortama göre her an çatışabilecek bir davranış geliştirilmiştir.

Bu davranış şekli eyleme katılanlar için ortak olmakla birlikte eyleme katılma nedenlerinin çeşitliliği gösteriyor ki eylemcilerin tamamının bir şebekeye ya da direkt olarak bir örgüte dahil olduklarını söylemek mümkün değil. Basına da yansıyan bazı eylemlerde, eylem çağrıcılarının uyarıları ve müdahalelerine rağmen çatışmalar engellenememiştir. Bazı çatışmalı eylemler ise hiç bir çağrıcıya ihtiyaç duymadan gerçekleşebilmektedir.

UNICEF'in 2009 yılında konuya ilişkin yaptığı ve raporladığı görüşmelerde bu gösterilere çocukların katılma biçimlerinin tek kaynaktan yönlendirildiği algısının doğru olmadığına dikkat çekilmiş ve çocukların gösterilerin içinde çok farklı sebeplerle bulunabileceği vurgulanmıştır.

Öne çıkan nedenler şunlardır:

- Bazı çocuklar zaten sokaktalar, gösteriler sırasında da kendiliğinden orada oluyorlar,
- Çocuklar için bu tür etkinlikler neredeyse tek eğlence biçimi,
- Çocuklar için taş atma vb. hareketler görüşlerini ifade etmenin ve bir şeyi protesto etmenin bilinen tek biçimi ve onlara tanınan başka bir görüş ifade etme yolu yok,
- Çocuklar içinde buldukları koşullar nedeniyle tepkilerini böyle dile getiriyorlar,
- Çocuklar örgüt tarafından bu gösterilere çağrılıyor,
- Çocuklar aileleri tarafından yönlendiriliyorlar.

Hem siyasi hem kentsel çözümlerde yetersizlik devam ettiği sürece “serhildan çocukları”nın başkaldırıları devam edecektir. Çatışmalarda kullandıkları araçlar taştan molotofa, molotofan havai fişeklere doğru sürekli sertleşen bir hal almaktadır. Bir sonraki eylem aracının güvenlik güçleri açısından daha yaralayıcı olacağını tahmin etmek zor değil. Devletin zorunlu göçler ile kırlardan kentlere taşıdığı çatışma ortamının er geç nihailleşeceği varsayılırsa, yeni kuşağın davranışlarının da Bağlar’dan, Kayapınar’a geçiş etkisi görülmesi beklenebilir.

Wirth’in de belirttiği gibi “Tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde, kentin birdenbire ortaya çıkmadığı anlaşılacaktır. Kenti, bir gelişme sürecinin ürünü olarak görmek onu anlamayı daha da kolaylaştıracaktır. Kuşkusuz her dönemin bilgi birikimi farklı olduğu için yaşam biçimlerinin de farklı olacağı durumu kabul etmek gerekir. Fakat önemli olan ise mevcut gerçekliğin bir önceki dönemin bıraktığı miras üzerinde geliştiği gerçeğidir.” (Wirth, 1938)

Sonnotlar

¹ Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı’nı hazırlama çalışmalarında, 70 yaş üstü kişilerle yapılan kişisel görüşmelerimden bu bilgi edinilmiştir.

² Kürtçe olan “serhildan” kelimesinin sözlük anlamı başkaldırı, isyan anlamına gelmektedir. Kürt siyasal hareketinin öncülük ettiği toplumsal eylemler, serhildan olarak tanımlanmaktadır.

Kaynakça

Aker T Ayata B vd. (2002). Zorunlu İç Göç: Ruhsal ve Toplumsal Sonuçları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 3: 97-103.

Aktay Y (1999). *Güneydoğu’da Hızlı Göç Yollarında Modernleşme ve Kadın Siirt’te Toplumsal Kalkınma Projesi (TOKAP) Örneği*. Konya.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi (2004). *İmar Master Planı Çalışmaları*, Diyarbakır.

Diyarbakır Kalkınma Merkezi (2006). *Zorunlu Göç ve Etkileri*, Diyarbakır.

Ekonomik ve Sosyal Entegrasyon Projesi (EKOSEP) (2009). *Diyarbakır’ın Sosyo-Ekonomik Durumu Raporu*, Diyarbakır.

Eşsizoglu A (2009). Diyarbakır’da Göçle Gelenlerin İhtiyaç Analizi Çalışması, *EKOSEP*, Diyarbakır.

Göktürk A (1998). Araştırma Bulguları ve Günümüzdeki Diyarbakır, Bölge İçi Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kenti Ölçeğinde Araştırılması, *TMMOB*, 2. baskı, Ankara.

Haşimi H (1998). Güneydoğu’daki Zorunlu Göç Uygulaması ve Sonuçları, *TBMM Göç Komisyonu*, Ankara.

- İHD Diyarbakır Şubesi (2006). Diyarbakır Mart Olayları Raporu, Diyarbakır.
- Mazlumder Diyarbakır Şubesi (2006). Diyarbakır Mart Olayları Raporu, Diyarbakır.
- Marighella C (1938). *Şehir Gerillasının Elkitabı*, Ant Yayınları.
- Peköz M (2012). Cumhuriyetin Asimilasyon Politikasının Çöküşü ve Kürtler. <http://www.sendika.org/2012/10/cumhuriyetin-asimilasyon-politikasinin-cokusu-ve-kurtler-dr-mustafa-pekoz/>. Son erişim tarihi, 13.02.2013.
- Saraçoğlu C (2011). *Şehir, Orta Sınıf ve Kürtler*, İletişim yayınları, İstanbul.
- Traynor I (2006). Children of the repression. *The Guardian*, 5 Haziran. Son erişim tarihi, 13.02.2013
- UNICEF (2006). Gösterilere Katılmaları Sebebi ile Terör Suçlusı Sayılan Çocuklar Hakkında Saha Ziyareti Raporu.
- Wirth L (1938). Urbanism as a Way of Life. *The American Journal of Sociology*, 44, 1: 1-24.
- Seçim Sonuçları. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/index.html>. Son erişim tarihi, 13.02.2013

